

Socialinė politika

Asmeninių socialinių paslaugų deinstytucionalizacija pokomunistinėje Lietuvoje

Eugenijus DUNAJEVAS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

Tel. (+370 5) 266 76 10

El. paštas: eugenijus.dunajevas@gmail.com

Vakarų visuomenėse septintajame dešimtmetyje buvo plačiai kalbama apie deinstytucionalizacijos judėjimą. Tas judėjimas sukėlė socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų organizavimo pokyčių. O pokomunistinėse šalyse deinstytucionalizacija buvo susidomėta devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Šiame straipsnyje siekiama įvertinti deinstytucionalizacijos procesą ir jo rezultatus pokomunistinėje Lietuvoje konkrečiai asmeninių socialinių paslaugų srityje.

Pagrindiniai žodžiai: deinstytucionalizacija, asmeninės socialinės paslaugos, pokomunistinė Lietuva.

Įvadas

Septintajame dešimtmetyje daugelyje išsivysčiusių demokratijų kilo deinstytucionalizacijos¹ judėjimas, kurio tikslas buvo suteikti socialinių ir sveikatos paslaugų gavėjams (pirmiausia, proto ir psichikos negalia turintiems bei vyresnio amžiaus asmenims) didesnę galią arba svarbesnį vaidmenį tvarkant savo kasdienį gyvenimą. Deinstytucionalizacija asmeninių socialinių paslaugų² (toliau – ASP) srityje reiškėsi kliento „ištraukimu“ iš stacionarios globos ir bendruomeninės globos³ paslaugų plėtra. Kitaip tariant, deinstytucionalizacija – tai procesas, keičiantis XIX a. susiformavusią globos politiką (Bakk, Grunewald 1997; Rimšaitė 2006) į šiuolaikinę globos politiką, kur siekiama derinti stacionarią ir bendruomeninę globą taip, kad ji geriausiai atitiktų asmens interesus (Eikas, Selle 2002; Thornicroft, Tansella 2008). Vakarų šalyse deinstytucionalizacijos procesas jau baigėsi, o Rytų ir Vidurio Europos šalyse jis dar tik prasideda (Thornicroft, Tansella 2008).

¹ *Deinstytucionalizacijos* sąvoka pirmiausia pradėta vartoti Vakarų šalyse septintajame dešimtmetyje, vykdant reformas psichiatrinėse ligoninėse (Offe 2006). Deinstytucionalizaciją psichiatrijos srityje sukėlė antipsichotinių medikamentų atsiradimas, pasikeitęs visuomenės požiūris į neįgaliuosius ir paslaugų finansavimo pokyčiai (Kapp 2005).

² Terminas *asmeninės socialinės paslaugos* (angl. *personal social services*) reiškia valstybės finansuojamas įvairias paslaugas, kurių tikslas yra asmens gerovė. Šias paslaugas paprastai teikia specialistai, priklausantys socialinio darbo profesinei grupei. Lietuvos viešojo valdymo sistemoje vartojamas terminas *socialinės paslaugos*, tačiau socialinės politikos ir socialinio darbo tyrinėtojai šiuo terminu apima visas valstybės teikiamas paslaugas – sveikatos, švietimo, socialinės apsaugos, laisvalaikio ir kultūros. Siekiant išvengti įvairių nesusi-pratimų, susijusių su terminų vartojimu, buvo pasirinktas tarptautinėje mokslo bendruomenėje (anglosaksiškojoje dalyje) vartojamas terminas – *asmeninės socialinės paslaugos*.

³ Bendruomeninė globa (angl. *community care*) – paslaugų teikimas kuo arčiau asmens gyvenamosios vietos, tačiau lygia greta ji gali reikšti ir: 1. asmens globą nedidelėje įstaigoje; 2. globos paslaugų teikimą bendruomenėje; 3. kasdienio gyvenimo normalizaciją (Thornicroft, Tansella 2008). Bendruomeninė globa paprastai teikiama neįgaliesiems, vyresnio amžiaus asmenims, socialinės rizikos vaikams ir jaunimui (Dunleavy 1991).

Šio straipsnio tikslas yra pristatyti ir įvertinti deinstitutionalizacijos proceso eigą ir rezultatus pokomunistinės Lietuvos ASP institucinėje ir organizacinėje struktūroje. Pirmoje straipsnio dalyje pateikiama deinstitutionalizacijos samprata. Antroji dalis yra skirta deinstitutionalizacijos procesui analizuoti⁴ pokomunistinėje Lietuvoje. Trečioje dalyje pateikiamos išvados.

Deinstitutionalizacijos sampratos

Skaitant literatūrą, skirtą ASP teikimui ir organizavimui analizuoti, susiduriama su keliomis deinstitutionalizacijos sampratomis. Šioje dalyje bus trumpai pristatytos trys deinstitutionalizacijos sampratos.

Pirmoji deinstitutionalizaciją supranta kaip paslaugų teikimo organizavimo pokytį. Šios sampratos atstovė Leona L. Bachbrach (1996: 4) deinstitutionalizaciją apibrėžia kaip procesą, kai didelės stacionarios įstaigos yra keičiamos mažesnėmis, ne tokiomis izoliuotomis, bendruomeninėmis paslaugomis grįstomis organizacijomis. Tyrėja nurodo, kad yra trys deinstitutionalizacijos proceso etapai: 1. klientų išleidimas iš stacionarių įstaigų; 2. potencialių klientų nukreipimas į alternatyvias įstaigas; 3. bendruomeninių paslaugų plėtojimas. L. L. Bachbrach nurodo, kad formuojama ir įgyvendinama politika turi apimti visus tris etapus. Vis dėlto pateikta samprata neapima paslaugų gavėjų teisių pokyčių, kurie yra neatsiejami nuo deinstitutionalizacijos judėjimo, nes jis kilo daugiausia dėl žmogaus teisių pažeidimų paslaugas teikiančiose organizacijose⁵.

Antroji deinstitutionalizacijos samprata pabrėžia žmogaus teises ir jų užtikrinimo priemones. Kelley Johnson (1998: 376) deinstitutionalizacijos procesą apibūdina kaip priemonių, kuriomis neįgalieji gali įgyvendinti savo žmogaus teises, diegimą. Šios sampratos atstovai pabrėžia, kad institucionalizuotas paslaugų organizavimas pažeidžia asmens autonomiją, nepriklausomybę, individualumą, orumą, savo gyvenimo kontrolę (Alaszewski, Walsh 1995; Parton 1996). Antrojoje sampratoje išryškintas žmogaus teisių aspektas, kuris nebuvo aiškiai artikuliuotas pirmojoje, tačiau kovojant už žmogaus teises, su jų pažeidimais ir pasirenkant priemones joms užtikrinti, pamirštami atitinkamų paslaugų teikimo organizavimo klausimai. Pavyzdžiui, JAV psichikos ir proto negalią turinčių asmenų „išlaisvinimas“ iš didelių globos įstaigų baigėsi tuo, kad dauguma jaunuolių buvo įkalinti (Kapp 2005).

Trečioji deinstitutionalizacijos samprata nėra tiesiogiai susijusi su paslaugų teikimo organizavimu psichikos ir proto negalią turintiems asmenims kaip pirmiau minėtos sampratos, bet yra

⁴ Neoinstitucionalistų tyrimo objektai yra institucijos, kurias, remiantis E. Ostrom ir S. Crawford (1995), galima suprasti kaip taisykles (pvz.: socialines paslaugas gali teikti biudžetinės įstaigos, individualios įmonės ir t. t.), kurios kreipia veikėjų veiksmus. Institucijos gali būti dviejų rūšių: formalios ir neformalios (North 1990). Neformalių institucijų rinkiniai – tai normos, papročiai ir pan., o formalių institucijų rinkiniai – teisės aktai. Šiame straipsnyje buvo tiriami formalių institucijų rinkiniai – teisės aktai. Pirmame tyrimo etape buvo siekta analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus rasti tam tikrus veikėjų veiksmus, kurių rezultatas yra deinstitutionalizacija, sukelianti formalių institucijų konfigūraciją. Vis dėlto esamos institucinės konfigūracijos sąlygoti veiksmi ne visada sutampa su realiais veiksmais, todėl antrame tyrimo etape institucijų sąlygojami veiksmi yra lyginami su realiais organizacijų veiksmais, išvados apie kuriuos gaunamos analizuojant organizacijų statistinius duomenis. Duomenys yra analizuojami naudojant tiesinę regresiją kaip statistinės analizės metodą. Trečias tyrimo etapas yra interpretacija. Jeigu realūs organizacijų veiksmi sutampa su institucijų sąlygojamais veiksmais, tada daroma išvada, kad atitinkama institucinė konfigūracija veikia, o jeigu tie veiksmi nesutampa su institucijų sąlygojamais veiksmais – institucijos neveikia. Jeigu institucijos neveikia, ieškoma priežasčių, kurios lemia esamą situaciją.

⁵ Chrestomatinė žmogaus teisių pažeidimo išraiška viešojoje erdvėje yra Keno Kesey (1935–2001) 1962 metais išleistas romanas „Skrudis virš gegutės lizdo“ (angl. *One Flew Over the Cuckoo's Nest*) ir Milošo Formano 1975 metų romano ekranizacija.

neoinstitucionalizmo (socialinės teorijos) sąvoka. Deinstitutionalizacija neoinstitucionalizme reiškia atskirą institucinio pokyčio atvejį. Claus Offe (2006: 26) deinstitutionalizaciją apibrėžia taip: „<...> deinstitutionalizacija yra atskiras [institucinio pokyčio] atvejis, kai panaikinamos taisyklės, jų nepakeičiant alternatyviu instituciniu karkasu.“ Neoinstitucionalizme deinstitutionalizacija yra atskiras institucinio (taisyklių, kurios nurodo, kas, ką, kada ir kaip gali ir ko negali daryti (Offe 2005; Ostrom, Crawford 1995)) pokyčio atvejis, kai esama institucinė / taisyklių struktūra yra išardoma ir nepakeičiama nauja.

Deinstitutionalizacijos sampratų skirtingumas apsunkina komunikaciją tarp socialinės politikos formuotojų ir vykdytojų, paslaugų gavėjų, paslaugų gavėjų atstovų, nevyriausybinių organizacijų (NVO), socialinių darbuotojų ir socialinių tyrėjų, o tai trukdo formuoti ir įgyvendinti visiems efektyviausią politiką. Kitame skyriuje bus pateikta deinstitutionalizacijos samprata, kuri integruos pirmiau pristatytas. Atskiroms deinstitutionalizacijos sampratomis integruoti bus naudojama racionalaus pasirinkimo neoinstitucionalizmo (RPI) teorija⁶.

Deinstitutionalizacijos samprata racionalaus pasirinkimo neoinstitucionalizme

Racionalus pasirinkimo neoinstitucionalizmas

Bet kuri psichologinė, sociologinė ar ekonominė teorija implicitiškai ar eksplicitiškai pateikia veiksmo ar elgesio aiškinimo metodiką. Kitaip tariant, pateikia atsakymą į klausimą: „Kodėl kažkas elgiasi ar veikia būtent taip, o ne kitaip“. RPI veiksmus aiškina remdamasi racionalaus pasirinkimo teorija⁷, tačiau svarbiausią vaidmenį filtruojant veiksmų aibę suteikia institucijoms. Institucijos atsiranda dėl transakcinių kaštų⁸ ir gali būti formalios ir neformalios (North 1990). Institucijos kažkam kažką leidžia daryti ir kažką kažkam draudžia daryti. RPI kuriamą socialinio pasaulio vaizdą galime iliustruoti dalyvavimo kelių eismo sistemoje pavyzdžiu. Kelių eismo dalyviai siekia maksimizuoti savo naudą (pavyzdžiui, kuo greičiau iš vietos A patekti į vietą B, mėgaujasi kelionės maršrute atsiveriančiais vaizdais ir t. t.). Kelių eismo taisyklės⁹ (institucijos) ir jas įtvirtinantys veikėjai (policijos pareigūnai) užtikrina, kad kelių eismo dalyviai mažiausiomis sąnaudomis (avarijos, spūstys ir pan.) galėtų pasiekti savo tikslus. Tačiau „kelių erelių“ buvimas

⁶ Apie institucionalizmo ir neoinstitucionalizmo skirtumus (Norkus 1999; Scottas 2000), apie skirtingas neoinstitucionalizmo versijas (Hall, Taylor 1996). RPI galima dalyti į dvi sroves (Williamson 1996). Pirmosios analizės objektas yra institucinė aplinka arba taisyklių erdvė, kurioje veikia veikėjai, o antrosios – jų socialinė organizacija, t. y. institucinė struktūra, kuri tam tikroje institucinėje aplinkoje ir esant atitinkamoms sąlygoms užtikrina efektyviausią veiksmų koordinavimą.

⁷ Racionalaus pasirinkimo teorija formalizuoja visiems žinomą liaudies išmintį, kad žmogus paprastai daro tai, kas jam yra naudingiausia, svarbiausia. Jon Elster (2007: 165) nurodo, kad konkretų veiksma iš visų veiksmų atrenka du filtrai. Pirmasis yra fiziniai, ekonominiai, teisiniai ir kiti apribojimai. Antrasis filtras yra asmens norai ir lūkesčiai, kurie lemia konkretaus veiksmo pasirinkimą.

⁸ Transakciniai kaštai apima informacinius kaštus (pirkdamį pieną parduotuvėje nežinome, ar jis yra prarūgęs, ar ne, ir pan. Kad mes vis dėlto dažniausiai nusiperkame nesurūgusio pieno, sąlygoja institucijos arba taisyklės, kurios įpareigoja pieno pardavėjus nepardavinėti sugižusio pieno) ir institucijų įtvirtinimo sąnaudas, kad pieno pardavėjai nesukčiautų, jiems už pažeidimus yra numatytos baudos, ir yra atitinkamos organizacijos, kurios užtikrina šių baudų įgyvendinimą).

⁹ Institucijų poveikį galima iliustruoti šviesoforo pavyzdžiu. Užsidegusi žalia šviesa atveria veiksmo (važiavimo) galimybes, o raudona šviesa riboja veiksmo galimybes. Tai, kad tam tikru momentu kai kurie eismo dalyviai gali judėti, o kai kurie – ne, eliminuoja chaosą keliuose.

įrodo, kad kiekviena institucinė struktūra niekada nebus tobulai efektyvi, nes tokios struktūros egzistavimo ribinė nauda būtų gerokai mažesnė už ribines sąnaudas.

Institucijos, koordinuodamos veikėjų veiksmus, steigia socialinę tvarką. Oliver Williamson (1995) ir Elinor Ostrom (1990) išskiria tris socialinės tvarkos steigimo ir palaikymo mechanizmus, kuriuos galima pavadinti: hierarchija, rinka, tinklas¹⁰. Mechanizmų tarpusavio skirtumus galime paaiškinti remdamiesi James S. Coleman (2005) socialinių mainų teorija, kur mainų objektai yra teisės į gėrybes ir teisės į veiksmų kontrolę¹¹.

Hierarchijos mechanizmas – tai valdžios santykių naudojimas koordinuojant veikėjų veiksmus. Hierarchiją steigia dvejopos institucijos: kurios apriboja veikėjų teises į savo veiksmų kontrolę ir kurios suteikia teises į kitų veikėjų veiksmų kontrolę. Veikėjas, turintis daugiausia teisių į kitų veikėjų veiksmų kontrolę, yra hierarchinės piramidės viršuje, o mažiausiai ar iš viso neturintis – hierarchinės piramidės apačioje. Pavyzdžiui, Lietuvoje mažametis vaikas neturi visų teisių į savo veiksmų kontrolę. Dalis teisių priklauso jo tėvams, kurie kontroliuoja kai kuriuos jo veiksmus (maitina atitinkamu maistu, atitinkamai aprenkia, kontroliuoja jo bendravimą, pažintis ir t. t.). Tokia tėvų ir vaikų veiksmų koordinacija užtikrina vaiko socializaciją, sveikatą, saugumą ir pan.

Rinkos mechanizmas yra savo naudoms maksimizavimo motyvacijos naudojimas koordinuojant veikėjų veiksmus. Vis dėlto, kad egzistuotų rinka, o ne anarchija, reikia atitinkamų taisyklių. Rinką steigia institucijos, kurios suteikia veikėjams teises į savo veiksmų kontrolę, ir institucijos, kurios apriboja veikėjų teises į kitų veikėjų veiksmų kontrolę. Tarpusavio sąveikos yra grįstos savanoriškumu. Kiekvienas veikėjas savanoriškai dalyvauja mainuose ir jo veiksmus kreipia grįžtamasis ryšys. Pavyzdžiui, tėvai daržovių nemėgstančiam vaikui siūlo valgyti daržovių mainais į naują žaislą.

Tinklo mechanizmas remiasi atsakomybės už veiksmų pasekmes išskaidymu visiems susijusiems veikėjams. Tinklas yra steigiamas institucijų, kurios suteikia kiekvienam jo nariui teisę į savo ir kitų veikėjų veiksmų kontrolę. Veikėjo teisės į kitų veikėjų veiksmų kontrolę yra lygios tų veikėjų teisėmis į jo veiksmų kontrolę. Kitaip tariant, veikėjas A valdo veikėją B tiek, kiek veikėjas B valdo veikėją A. Pavyzdžiui, šeima, gyvenanti daugiabutyje, namuose laiko šunį. Šeimos nariai tarpusavyje pasidalija veiklas, kurių atlikimą kiekvienas jų kontroliuoja, kad nesusidurtų su šuns nevedimo į lauką ar nešėrimo, ar netinkamo šėrimo pasekmėmis.

Deinstitucionalizacija per racionalaus pasirinkimo neoinstitucionalizmo prizmę

ASP teikimo arba socialinio darbo procesas (Dunajevs 2009) yra įgyvendinamas tik suformavus tam tikrą nekintamą sąveikų struktūrą tarp paslaugų gavėjo ar asmens, kuris dalyvauja socialinio darbo procese, siekiant spręsti jo problemas (Wagneris 2003). Sąveikų struktūrą galima analizuoti įvairiai, tačiau kalbant apie deinstitucionalizaciją ypač svarbūs yra sąveikų struktūros steigimo ir palaikymo mechanizmai.

¹⁰ Svarbu pažymėti, kad neoinstitucionalizmo atstovai nesutaria, kaip vadinti konkrečius valdymo mechanizmus. Egzistuoja sutarimas dėl rinkos ir hierarchijos kaip atskirų mechanizmų išskyrimo, tačiau dėl trečio mechanizmo bendros nuomonės nėra. O. Williamson (1995) trečiąjį mechanizmą vadina „hibridu“, E. Ostrom (1990) – saviorganizacija (angl. *self-organization*), savivalda (angl. *self-governance*), Grahame Thomson ir kiti (1991) – tinklu.

¹¹ Teisės į veiksmų kontrolę galima iliustruoti mažo vaiko maitinimosi pavyzdžiu. Vaikas negali pats pasirinkti, kokį maistą norėtų valgyti, jis tik gali derėtis dėl to, kas jam yra siūloma. Vaikas neturi teisių į savo veiksmų (šiuo atveju pasirinkti valgyti tai, ką nori) kontrolę, jam maistą parenka tėvai, kuriems priklauso tam tikra dalis vaiko teisių į savo veiksmų kontrolę.

Sąveikų struktūros steigimą ir palaikymą galima analizuoti per pirmiau išskirtų mechanizmų (hierarchija, rinka, tinklas ar koks nors šių mechanizmų derinys) prizmę. Esant hierarchijai paslaugų gavėjas neturi visų teisių į savo veiksmų kontrolę – dalis jų priklauso socialiniam darbuotojui. Pavyzdžiui, socialinis darbuotojas nusprendžia, kada asmuo keliasi ryte, kada vyksta užimtumo programa, kada žiūrimas televizorius ir t. t. Hierarchijos naudojimas koordinuojant tarpusavio sąveikas socialiniame darbe yra kritikuojamas (Ife 2005). Tinklo atveju yra socialinių darbuotojų ir klientų teisių į savo veiksmų kontrolę pasidalijimas. Socialinis darbuotojas kontroliuoja klientą tiek, kiek jį kontroliuoja klientas. Pavyzdžiui, klientas ir socialinis darbuotojas kartu parengia ir įgyvendina socialinės pagalbos programą. Tinklo naudojimas koordinuojant tarpusavio sąveikas socialiniame darbe skatinamas (Ife 2005). Rinkos atveju socialinis darbuotojas nekontroliuoja kliento ir klientas nekontroliuoja socialinio darbuotojo. Klientas savanoriškai pasirenka socialinį darbuotoją ir socialinio darbo procesą iš esamų socialinio darbo programų. Iš dalies taip valdomo socialinio darbo proceso išraiška yra sutarties tarp paslaugų teikėjo (socialinio darbuotojo) ir asmens (kliento) sudarymas. Šioje sutartyje yra numatyta, kas ką turi daryti ir kas bus, jei tai nebus daroma. Vis dėlto valdymo būdas rinka socialiniame darbe yra kritikuotinas, nes tikrasis socialinių darbuotojų klientas – visuomenė, o socialinės rizikos ar neįgalus asmuo ir pan. yra socialinio darbo objektas (Dunajevs 2009).

Žvelgdami iš RPI perspektyvos, galime teigti, kad socialinis reiškiny, kuris socialiniame darbe, medicinoje ir politikoje yra įvardijamas sąvoka „deinstitucionalizacija“, yra sąveikų struktūros steigimo ir palaikymo mechanizmų pokytis, kai hierarchinis mechanizmas keičiamas į tinklą. Tarpusavio sąveikų valdymo mechanizmo pokytis vykdomas ribojant organizacijų teises į asmens veiksmų kontrolę ir kartu plečiant asmenų teises į savo veiksmų kontrolę. Tai, kad asmuo įgyja daugiau teisių, kartu reiškia ir tai, kad jam tenka ir didesnė atsakomybė už savo gyvenimą. Keičiant sąveikų valdymo mechanizmą, turi keistis ir paslaugų teikimo struktūra. ASP teikimo struktūra, kuri geriausiai atliepia tuos asmens poreikius, kurių jis pats negali patenkinti, yra bendruomeninės ASP.

Asmeninių socialinių paslaugų deinstitucionalizacija pokomunistinėje Lietuvoje

Siekiant įvertinti ASP deinstitucionalizacijos procesą pokomunistinėje Lietuvoje, pirmiausia reikia įvertinti institucijų kaitos kryptį – ar tokią kaitą galima įvardyti deinstitucionalizacija, ar ne. Deinstitucionalizacijos indikatoriai, suformuluoti remiantis pirmiau pristatyta teorija ir tyrinėtojų darbais (Thorncroft, Tansella 2008; Eikas, Selle 2002; Parton 1996; Alaszewski, Walsh 1995; Goldberg 1987), pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Deinstitucionalizaciją steigiančios institucijos

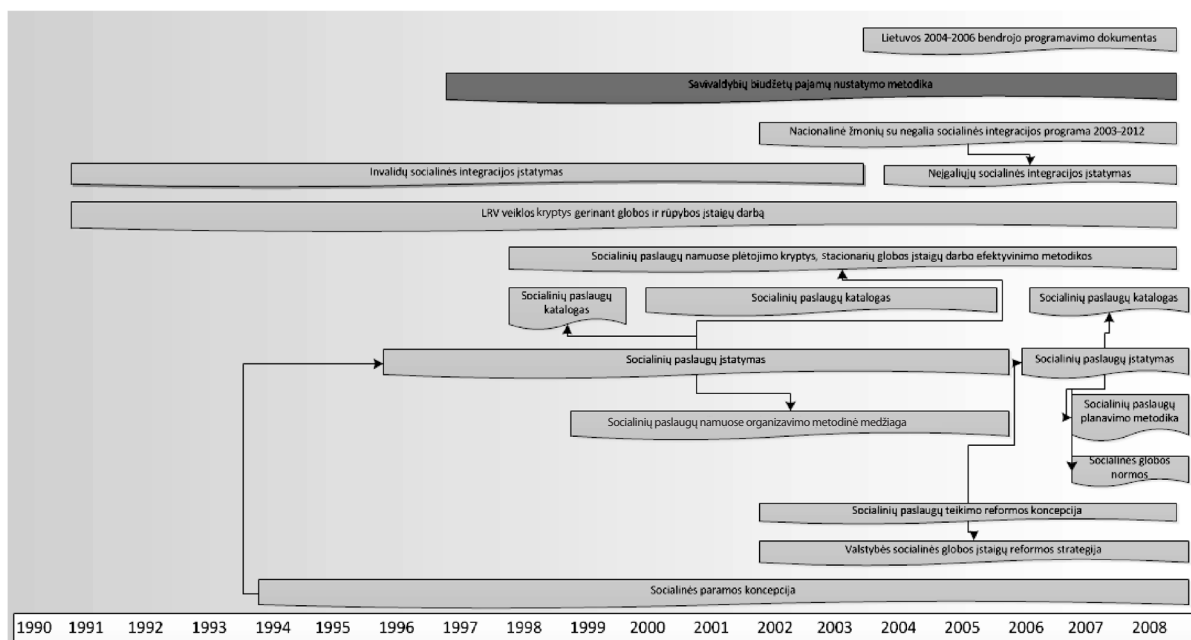
<i>Deinstitucionalizacija</i>	
<i>Atveriančios institucijos</i>	<i>Ribojančios institucijos</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. ASP gavėjas yra savarankiškas. 2. Vienas iš ASP teikimo tikslų yra palaikyti asmens savarankiškumą. 3. ASP gavėjas tik esant tam tikroms aplinkybėms ASP gauna stacionarioje įstaigoje. 4. Šeima, NVO, bendruomenė gali būti ASP teikėjai 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ASP gavėjas yra nesavarankiškas. 2. ASP gavėjas esant tam tikroms aplinkybėms ASP gauna stacionarioje įstaigoje. 3. Šeima, NVO, bendruomenė negali būti ASP teikėjai

Antra, reikia pažvelgti, kiek instituciniai pokyčiai atspindėjo organizacinės struktūros kaitoje. Organizacinės struktūros pokyčių indikatoriai yra šie: 1. asmenų, gaunančių stacionarios globos paslaugas, skaičiaus mažėjimas; 2. viešųjų išteklių, skirtų stacionarios globos plėtrai, mažėjimas; 3. bendruomeninių ASP gavėjų skaičiaus didėjimas; 4. viešųjų išteklių, skirtų bendruomeninėms ASP, daugėjimas; 5. NVO kaip ASP teikėjų skaičiaus didėjimas; 6. asmenų, gaunančių pagalbos pinigus, gausėjimas.

Pokomunistinės Lietuvos asmeninių socialinių paslaugų deinstitucionalizacija institucijų lygmeniu

Atlikus teisės aktų analizę galima teigti, kad pokomunistinės Lietuvos ASP institucinėje struktūroje yra deinstitucionalizaciją steigiančių institucijų (1 pav.).

1 pav. Deinstitucionalizaciją ASP steigiančių institucijų šaltinių struktūra

Deinstitucionalizaciją atveriančios institucijos yra pažymėtos šviesia spalva, o ribojančios – tamsia. ASP deinstitucionalizacijos¹² proceso raidą remiantis pagrindiniais ASP institucinę ir organizacinę struktūrą steigiančiais institucijų šaltiniais – socialinių paslaugų įstatymais, galima suskaidyti į tris etapus¹³. Pirmasis etapas apima laikotarpį nuo 1990 iki 1996 metų. Tada buvo

¹² Svarbu pažymėti, kad deinstitucionalizaciją steigiančių institucijų atsirado daug anksčiau nei pirmą kartą buvo apibrėžta pati sąvoka. Deinstitucionalizacija buvo apibrėžta tik 2000 m. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintame Socialinių paslaugų kataloge, kurio 3 punkte nurodyta: *deinstitucionalizacija – stacionariųjų globos įstaigų laipsniškas restruktūrizavimas ir institucinei globai alternatyvių socialinių programų rengimas ir įgyvendinimas bendruomenėje.*

¹³ „Tik įstatymui būdingas požymis, kad jis yra aukščiausios atstovaujamosios valstybės valdžios aktas. Įstatymai turi didžiausią teisinę galią. Įstatymas yra neginčijamas.“ (Šatas 2004: 39).

ASP organizacijų, bet nebuvo atitinkamos institucinės struktūros. Antrasis etapas – nuo 1996 iki 2006 metų – apima pirmojo Lietuvos Respublikos (LR) Socialinių paslaugų įstatymo veikimo laikotarpį. Trečiasis etapas prasidėjo 2006 metais ir tai yra antrojo LR Socialinių paslaugų įstatymo veikimo laikotarpis.

1990–1996 metai

Pirmuoju laikotarpiu deinstitutionalizacijos procesą ASP steigiančias institucijas galima identifikuoti trijuose institucijų rinkiniuose. Tai 1991 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos krypčių gerinant globos ir rūpybos įstaigų darbą“, tais pačiais metais priimtas Lietuvos Respublikos (LR) invalidų socialinės integracijos įstatymas ir 1994 metais LRV patvirtinta Socialinės paramos koncepcija.

LRV nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos krypčių gerinant globos ir rūpybos įstaigų darbą“ 1 punkte nurodoma: *Pritarti Socialinės apsaugos ministerijos, visuomeninių organizacijų pasiūlymams visokeriopai priartinti socialinę paramą jos reikalingiems žmonėms prie jų nuolatinės gyvenamosios vietos. Tuo tikslu decentralizuoti globos įstaigų valdymą ir tolesnį jų plėtojimą; skatinti ir remti visuomeninių, religinių organizacijų bei judėjimų, privačių asmenų iniciatyvą steigti globos įstaigas bei kitaip plėtoti socialinę globą, rūpybą ir šalpa; sudaryti sąlygas auginti ir lavinti vaikus invalidus šeimose; nutraukti didelių pensijų projektavimą ir statybą, tobulinti projektuojamų ir steigiamų globos įstaigų teritorinį paskirstymą.* Nutarime yra išreiškiamas siekis plėtoti ASP teikimo infrastruktūrą asmenims, kurie turi daug teisių į savo veiksmų kontrolę. Išreikšti siekiai indikuoja deinstitutionalizacijos proceso elementus, tačiau pats dokumentas yra strateginis, o ne įgyvendinantis konkrečią politiką.

Invalidų socialinės integracijos įstatymas yra socialinės integracijos politiką įgyvendinantis teisės aktas. Nors šis įstatymas yra skirtas socialinei integracijai, jo poveikį galima vertinti dvejopai. Iš vienos pusės, įstatyme yra plečiamos ASP gavėjų teisės į savo veiksmų kontrolę. Pavyzdžiui, įstatymo 2 straipsnio 4 punktu neįgaliesiems suteikiama teisė rinktis paslaugų teikimo formą: *Invalidai gyvena šeimoje arba ją pakeičiančioje aplinkoje ir negali būti apgyvendinti specialiose gydymo, globos ir rūpybos įstaigose be jų pačių, jų tėvų, globėjų, rūpintojų sutikimo.* Be to, yra steigiami ir atitinkamų ASP organizavimo infrastruktūra. Įstatymo 8 straipsnio 3 dalyje nurodoma: *Profesinės ir socialinės invalidų reabilitacijos priemonės apima: pagalbą įsigyti profesiją, specialybę, išmokti amato, darbo vietos steigimą ir išsaugojimą, kvalifikacijos kėlimą, perkvalifikavimą, protezinę pagalbą, aprūpinimą ortopedinėmis priemonėmis, surdo, tiflo ir kitokia kompensacine technika, prisitaikymą gyvenime, psichologinę ir kitokią pagalbą, aplinkos pritaikymą specifiniams invalidų poreikiams.* Tačiau, iš kitos pusės, įstatyme yra įvardyta institucijų, kurios riboja asmens teises į savo veiksmų kontrolę. Pirmiausia tai sąvokos *invalidas*¹⁴ vartojimas. Kitaip tariant, visa socialinė integracija yra skirta *netinkamiems* visuomenės nariams. Antra – „invalidumo“ nustatymo pasekmės asmeniui. Įstatymo 3 straipsnio 1 punkte nurodoma: *Invalidumas yra tokia kompetentingų įstaigų nustatyta asmens būklė, kai šis dėl įgimtų ar įgytų fizinių ar psichinių trūkumų visai arba iš dalies negali pasirūpinti savo asmeniniu ir socialiniu gyvenimu, įgyvendinti savo teisių ir vykdyti pareigų.* Įstatyme taip pat nurodoma, kad invalidumas yra skirstomas į tris grupes. Taigi, kai kurios Įstatymo normos plečia neįgaliųjų teises į savo veiksmų kontrolę ir diegia atitinkamą infrastruktūrą šioms teisėms įgyvendinti, o kitos veikia priešinga linkme.

¹⁴ Žodžio „invalidas“ (angl. *invalid*) tikslesnis vertimas į lietuvių kalbą būtų *neefektyvus, netinkamas* visuomenės narys, kuriuo rūpintis skatina socialinės normos, tačiau į tokį asmenį žvelgiama kaip į našta.

Socialinės paramos koncepcija taip pat yra strateginis, bet ne konkrečią politiką įgyvendinantis teisės aktas. Koncepcijoje yra išreikšti siekiai organizuoti ASP teikimą taip, kad jis užtikrintų plačias asmens teises į savo veiksmų kontrolę. Tai vadinamųjų bendruomeninių paslaugų atsiradimas. Koncepcijos 21 punkte pristatomos pagrindinės ASP: *21.1. pagalba namuose (maisto pristatymas ir gaminimas, buto tvarkymas ir remontas, skalbimas, kuro pristatymas ir ruošimas, aprūpinimas kompensacine ir kita technika bei įranga, transporto, asmeninės higienos ir kitos paslaugos); 21.2. informacijos teikimas ir konsultavimas; 21.3. ryšių su visuomene užtikrinimas.*

Apibendrinant galima teigti, kad pirmuoju deinstitutionalizacijos laikotarpiu pokomunistinėje Lietuvoje buvo tiek ši procesą atveriančių, tiek ribojančių institucijų. Reikia pažymėti, kad konkrečios ASP organizavimo priemonės, užtikrinančios asmenų teises į savo veiksmų kontrolę, apėmė tik neįgaliuosius. Strateginiuose dokumentuose yra aiškiai išreikšti deinstitutionalizacijos tikslai.

1996–2006

Antrasis Lietuvos ASP deinstitutionalizacijos laikotarpis apima pirmojo LR Socialinių paslaugų įstatymo veikimo laikotarpį (1996–2006).

LR socialinių paslaugų įstatymo turinio gairės buvo suformuotos 1994 metais LRV patvirtintame strateginiame dokumente – Socialinės paramos koncepcijoje, kurios 10.3 punkte nurodoma: *remiamiems asmenims turi būti sudarytos socialinės integracijos sąlygos, kad jie taptų visiškai arba iš dalies savarankiški.* Kitaip tariant, yra išreikštas tikslas ne mažinti, bet plėsti asmenų, patenkančių į socialinės paramos sistemą, teises į savo veiksmų kontrolę. Taip pat teikiamas prioritetas tam ASP organizavimo būdai, kuris užtikrina asmens teises į savo veiksmų kontrolę: *Parama gyvenamojoje vietoje pranašesnė už centralizuotą, pirmenybė teikiama šeimos globai, o ne institucijų paramai* (10.4. punktas); *Būtina pertvarkyti šias globos įstaigas (vaikų namai, specialieji vaikų invalidų namai, pagalbinės mokyklos, nakvynės namai, senų žmonių namai, psichoneurologiniai pensionatai, slaugos namai), gerinti jose gyvenimo sąlygas. Bendruomenės turėtų steigti mažesnes įvairios paskirties globos įstaigas. Tam galėtų būti naudojamos palaisvintos stacionarinės sveikatos apsaugos ir kitos įstaigos* (25 punktas).

1996 metais priimtame LR Socialinių paslaugų įstatyme pateiktas ASP skirstymas (į bendrąsias ir specialiąsias) išreiškia deinstitutionalizacijos procesą, nes informacijos teikimas ir konsultavimas, pagalba, slauga namuose, globos pinigų skyrimas užtikrina asmens teises į savo veiksmų kontrolę. Įstatymo normos yra detalizuojamos poįstatyminiuose teisės aktuose.

Bendrųjų paslaugų turinys ir organizacinė struktūra yra detalizuojami 1998 ir 2000 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) patvirtintuose Socialinių paslaugų kataloguose.

Pagalbos namuose paslaugas teikiančios organizacijos savivaldybėse pradėtos steigti 1998 metais LR SADM patvirtinus Socialinių paslaugų namuose plėtojimo kryptis, kurių bendrojoje dalyje pabrėžiama paslaugų namuose svarba užtikrinant asmens teises į savo veiksmų kontrolę: *1999 metų paskelbimas Lietuvoje Pagyvenusių žmonių metais įpareigoja mus rengti ir įgyvendinti pažangiausias, labiausiai tinkančias seniems žmonėms socialines programas. Minėtų programų pagrindinis principas yra teikti žmogui tokią socialinę paramą, kuri suteiktų galimybę jam kuo ilgiau išlikti savo namuose ir turėti pakankamą savarankiškumo laipsnį. Todėl viena iš labiausiai tinkamų socialinių paslaugų rūšių seniems žmonėms ir žmonėms su negale yra socialinės paslaugos namuose.* Be to, yra siekiama riboti asmenų nukreipimą į globos įstaigas: *Į stacionarią socialinės globos įstaigą žmogus turi būti nukreipiamas tik tuomet, kai teikiamos socialinės paslaugos namuose yra neefektyvios ir neužtikrina jam reikiamo savarankiškumo laipsnio.* 1999 metais LR

SADM patvirtino socialinių paslaugų namuose organizavimo metodinę medžiagą, kurioje buvo apibrėžta pagalba namuose teikiančių tarnybų struktūra.

1998 metais LR SADM patvirtino Stacionarių globos įstaigų darbo efektyvumo didinimo nuostatus, kuriuose nurodyti šie globos įstaigų efektyvumą didinantys principai: 1. *Testi pradėtą stacionarių globos įstaigų decentralizaciją, priartinant globos įstaigas prie gyvenamųjų vietų ir stengiantis kuo ilgiau išlaikyti žmogų jam įprastoje bendruomenėje*; 2. *Stacionariose globos įstaigose apgyvendinti tik tuos žmones, kuriems būtinos stacionarios socialinės paslaugos (kai socialinių paslaugų negalima suteikti bendruomeninių paslaugų tinkle arba tos paslaugos yra neefektyvios)*. Svarbu užtikrinti stacionarių paslaugų reikalingiems gyventojams vienodą stacionarių globos įstaigų prieinamumą; 3. *Skatinti stacionarių globos įstaigų integraciją į bendruomeninių socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų infrastruktūrą*; 4. *Nesteigti didelių stacionarių globos įstaigų, o esamose vykdyti pertvarkos projektus. Taikyti gyventojų savarankiškumą skatinančius ugdymo metodus, grupinio gyvenimo formas, atsižvelgiant į gyventojų amžiaus grupes, specialius poreikius*; 5. *Stacionariose globos įstaigose diegti komandinio darbo principą, rengiant ir įgyvendinant individualias ar grupines gyventojų reabilitacijos programas*; 6. *Stacionarių globos įstaigų finansavimui taikyti metodus, skatinančius tobulinti stacionarių globos įstaigų veiklą ir diegti pažangius darbo metodus*; 7. *Mažinti stacionarių globos įstaigų ūkines bei administracines išlaidas, nesusijusias su gyventojams tiesiogiai teikiamomis paslaugomis*; 8. *Suteikti stacionarioms globos įstaigoms kategorijas pagal teikiamų paslaugų kiekį, rūšį bei kokybę*; 9. *Numatyti galimybę teikti bazines ir papildomas paslaugas, už papildomas paslaugas taikant apmokėjimą iš gyventojų*. Visi principai išreiškia siekius taip teikti ASP, kad būtų užtikrintos plačios asmens teisės į savo veiksmų kontrolę.

2002 metais, įgyvendinant tais pačiais metais LRV patvirtintą Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepciją, buvo patvirtinta Valstybinių socialinės globos įstaigų reorganizavimo strategija, kurioje nurodomos valstybinių globos įstaigų reorganizavimo kryptys: *globos įstaigas integruoti į bendrą socialinių paslaugų teikimo sistemą (6.1.)*; *įvertinti globos įstaigose teikiamų paslaugų kokybę ir jas gerinti (6.2)*; *racionaliau naudoti valstybės biudžeto lėšas (6.3.)*. Galima teigti, kad esamas globos įstaigas siekiama pritaikyti naujai kuriamai Lietuvos ASP institucinei ir organizacinei struktūrai.

2002 metais LRV patvirtina Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metais programą, kurios 25.7. punkte vienas iš jos įgyvendinimo rodiklių yra: *decentralizuotas socialinių paslaugų teikimas, sukurti alternatyvūs socialinės globos paslaugų pirkimo modeliai, atsiradusi socialinių paslaugų rinka, gerinama socialinių paslaugų kokybė, plečiamas savivaldybėse bendruomeninių socialinių paslaugų tinklas, palaipsniui teikiamų stacionarių socialinių paslaugų mažinimas, nevyriausybių organizacijų įtraukimas į socialinių paslaugų teikimą bendruomenėje*.

2004 metais priimamas LR neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, kaip nurodo Laimutė Žalimienė (2009, 15), „sudarė prielaidas plėsti paslaugų įvairovę neįgaliesiems, ypatingą dėmesį skiriant naujam socialinių paslaugų tipui – socialinės reabilitacijos paslaugoms“. Įstatymo 3 straipsnio 5 punkte įtvirtintas vienas iš pagrindinių neįgaliųjų socialinės integracijos principų: *savarankiškumo ir pasirinkimo laisvės užtikrinimo – neįgalieji nuolat skatinami būti savarankiški*. Ši nuostata rodo „negalėjimo“ politikos, kuria buvo grįstas 1991 metais priimtas LR Invalidų socialinės integracijos įstatymas, pakeitimą „savarankiškumo“ politika. LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme asmuo, kuris savarankiškai negali pasirūpinti savimi, yra įvardijamas neįgalioju¹⁵: *Neįgalumas – dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos*

¹⁵ Žodis „neįgalusis“ (angl. *disabled*) reiškia *neturintis galios, neturintis pajėgumo visuomenės narys, kurio galias, pajėgumą galima didinti ar kompensuoti*.

veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas.

Apibendrinant antrąjį ASP deinstitutionalizacijos laikotarpį galima teigti, kad buvo steigiamos institucijos, kurios diegė bendruomenines ASP ir kartu buvo siekiama pertvarkyti (tačiau neišardyti) tuo metu egzistavusią iš sovietinio laikotarpio paveldėtą ASP organizacinę struktūrą.

Nuo 2006

Trečiasis Lietuvos ASP deinstitutionalizacijos laikotarpis apima antrojo LR socialinių paslaugų įstatymo veikimo laikotarpį (nuo 2006 metų). Įstatymo turinio gairės buvo išdėstytos 2002 metais LRV patvirtintoje Socialinių paslaugų teikimo reformos koncepcijoje, kurios 3.3. punkte nurodoma: *savivaldybės ir apskričių viršininkai, organizuodami socialinių paslaugų teikimą, pirmenybę teikia stacionariai globai. Stacionariose įstaigose gyvena dalis asmenų, kurie sugebėtų savarankiškai gyventi savo namuose, gaudami bendrąsias socialines paslaugas. Ne visada tiksliai nustatoma, kokių socialinių paslaugų reikia asmeniui, todėl jos ne visada paskiriamos pagrįstai.* Koncepcijoje dėmesys yra sutelktas į socialinių paslaugų organizavimo efektyvinimą.

2006 metais priimamas naujas LR socialinių paslaugų įstatymas, kurio 3 straipsnio 2 dalyje nurodoma: *Socialinių paslaugų tikslas sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį.* Kitaip tariant, ASP teikimo tikslas ir yra didinti asmens galimybes ir gebėjimus tvarkyti savo gyvenimą. Pirmenybė teikiama tai ASP organizacinei formai, kuri sudaro galimybes asmeniui įgyvendinti teises į savo veiksmų kontrolę: *socialinės paslaugos valdomos, skiriamos ir teikiamos taip, kad būtų užtikrintas socialinių paslaugų prieinamumas asmeniui (šeimai) kuo arčiau jo gyvenamosios vietos (4 straipsnio 4 dalis); Asmeniui (šeimai) skiriamos ir teikiamos tokios socialinės paslaugos, kurios atitinka asmens ir šeimos interesus bei nustatytus poreikius (4 straipsnio 6 dalis).*

2007 metais LRV patvirtintos Socialinių paslaugų planavimo metodikos 4.2. punkte nurodoma, kad vienas iš ASP planavimo tikslų yra: *užtikrinti asmens priklausomumo (nesavarankiškumo) prevenciją (savarankiškumą išsaugančias, jį atkuriančias ir mažėjančią lėtinančias priemones).* Kitaip tariant, siekiama, kad ASP organizacinė struktūra kuo ilgiau leistų asmeniui išlaikyti savo veiksmų kontrolę.

2007 metais LR SADM patvirtinto Socialinės globos normų aprašo 4.4. punkte nurodoma, kad vienas iš socialinių globos normų vertinimo principų yra asmens savarankiškumo ugdymas ir socialinė integracija: *Teikiant socialinę globą, asmeniui sudaroma galimybė ugdyti saviraišką ir įgūdžius, pagal galimybes savarankiškai tvarkyti savo buitį, suteikiant žmogaus orumo nežeidžiančią pagalbą, skatinančią padėti palaikyti ar kompensuoti prarastą savarankiškumą ir ugdyti gebėjimus gyventi visuomenėje, įgyvendinant savo teises bei vykdant pareigas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, šeima ir artimaisiais giminaičiais. Teikiant socialinę globą vaikams, užtikrinama saugi ir sveika vaiko ugdymosi ir vystymosi aplinka, nuo mažens formuojami savarankiško gyvenimo įgūdžiai, pagrįsti glaudžiais tarpusavio santykiais su šeima, artimaisiais giminaičiais.*

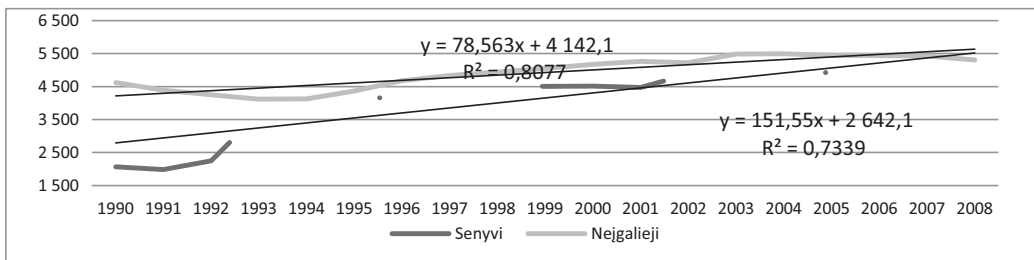
Apibendrinat galima teigti, kad trečiojo laikotarpio metu siekiama efektyvinti esamą ASP institucinę ir organizacinę struktūrą, kartu ir bendruomeninių ASP organizavimą.

Pokomunistinės Lietuvos asmeninių socialinių paslaugų deinstytucionalizacija organizacijų lygmeniu

Siekiant ištirti ASP deinstytucionalizaciją organizacijų lygmeniu, reikia išryškinti ASP organizacinės struktūros kaitos tendencijas. Deinstytucionalizaciją organizacijų lygmeniu galima įvertinti dviejų rūšių rodikliais: negatyviais ir pozityviais. Negatyvūs rodikliai leidžia matyti deinstytucionalizacijos procesu ardomos, o pozityvūs rodikliai – deinstytucionalizacijos procesu steigiamos ASP organizacinę struktūrą. Siekiant įvertinti rodiklių kaitos tendencijas, bus naudojama regresija, kaip statistinės analizės metodas, leidžiantis įvertinti tiesinę priklausomybę tarp kintamųjų (konkretaus rodiklio ir laiko).

Negatyvus rodiklis – ASP stacionariose įstaigose gaunančių asmenų skaičiaus mažėjimas. Jeigu asmenų skaičius stacionariose įstaigose mažėja, tai reiškia, kad ASP teikimas stacionare nėra ASP politikos prioritetas. Asmenų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus pokyčiai vaizduojami 2 pav.

2 pav. Senyvi asmenys ir suaugę neįgalieji, gaunantys ilgalaikę globą

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos statistikos metraštį (1991; 1992; 1996; 2000; 2004; 2008; 2009)

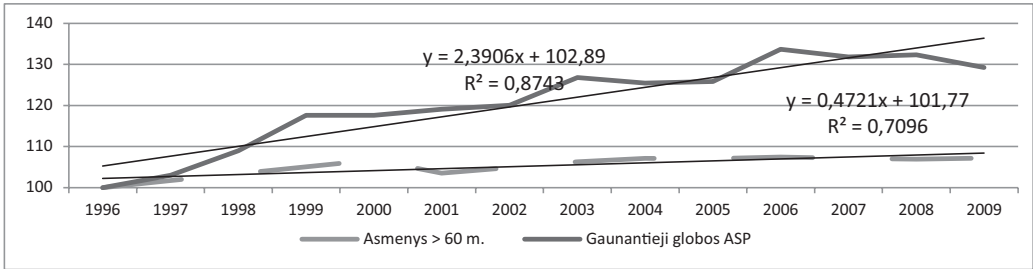
Žvelgiant į 2 pav. galima užtikrintai teigti, kad tiek vyresnio amžiaus asmenų ($R^2 = 0,7339$), tiek neįgaliųjų ($R^2 = 0,8077$), gaunančių ilgalaikės globos ASP, skaičius nuolat didėjo. Vis dėlto vyresnio amžiaus ir neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus didėjimą gali sukelti ir kitos priežastys, todėl į jas būtina atsižvelgti. Ilgalaikės globos gavėjų skaičiaus didėjimas gali būti susijęs su: 1. senėjančia visuomene ir neįgaliųjų skaičiaus didėjimu; 2. asmenų, anksčiau gavusių paslaugas neformaliame sektoriuje¹⁶, išėjimu į „dienos šviesą“.

Siekiant įvertinti, kiek Lietuvoje pasireiškia senėjančios visuomenės požymiai, galima pažvelgti, kaip kito asmenų, vyresnių nei 60 metų, skaičius šalyje, ir šį kismą palyginti su ilgalaikės globos gavėjų skaičiaus pokyčiais (3 pav.).

Iš 3 pav. matyti, kad šalyje didėja vyresnių nei 60 metų asmenų ($R^2 = 0,7096$) ir vyresnio amžiaus asmenų, gaunančių ilgalaikės globos ASP, skaičius ($R^2 = 0,8743$). Asmenų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus procentinis pokytis yra didesnis ($b = 2,3906$) nei asmenų, vyresnių negu 60 metų ($b = 0,4721$). Kitaip tariant, vyresnio amžiaus asmenų, reikalingų ilgalaikės globos, skaičiaus didėjimo negalima aiškinti Lietuvos visuomenės senėjimu, nes vyresnio amžiaus

¹⁶ Neformalus sektorius kaip paslaugų teikimo sektorius apima šeimą, draugus, kaimynus (Gilbert 2004). Iš esmės tai yra pagalba ir globa, kurią šeimos nariai teikia tiems jos nariams, kurie negali savarankiškai pasirūpinti savo gerove (vyresnio amžiaus asmenys, neįgalieji ir pan.). Paprastai šis sektorius teikia didžiausią globos paslaugų dalį, o kiti sektoriai labiau papildo šį sektorių, nei jį pakeičia.

3 pav. Vyresnių nei 60 metų asmenų skaičiaus pokyčiai ir gaunančių ilgalaikės globos ASP pokyčiai (procentais)

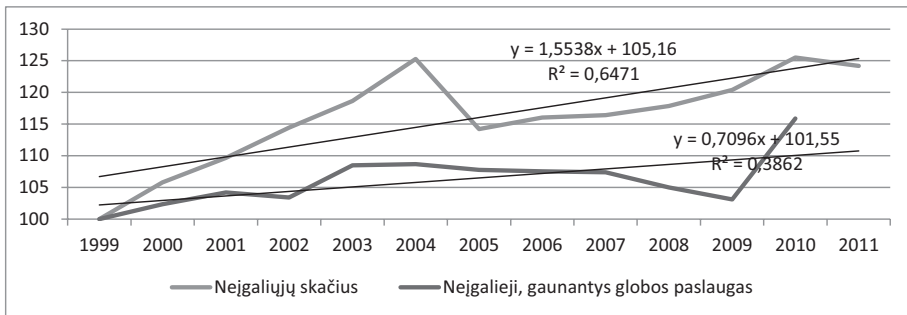
Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos statistikos metraštį (1996; 2000; 2004; 2008; 2009)

asmenų skaičiaus didėjimas nėra toks spartus kaip vyresnio amžiaus asmenų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas.

Siekiant įvertinti, kaip kito neįgaliųjų skaičius pokomunistinėje Lietuvoje, galima pažvelgti į invalidumo ir netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičiaus pokyčius (4 pav.).

Iš 4 pav. matyti, kad didėjo tiek neįgaliųjų ($R^2 = 0,6471$), tiek neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas ($R^2 = 0,3862$), skaičius. Neįgaliųjų skaičiaus procentinis pokytis yra didesnis ($b = 1,5538$) nei neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus pokytis ($b = 0,7096$). Kitaip tariant, neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus didėjimo priežastis gali būti bendras neįgaliųjų skaičiaus didėjimas.

4 pav. Neįgaliųjų ir neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos paslaugas, skaičiaus pokyčiai (procentais)

Sudaryta autoriaus pagal Rasa Noreikytė-Ustinavičienė, Anja Frind (2007) ir Statistikos departamento duomenis: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M3160404&PLanguage=0>

Antra priežastis, kuri gali lemti vyresnio amžiaus ir neįgaliųjų, gaunančių ilgalaikės globos ASP, skaičiaus didėjimą, yra neformalaus sektoriaus globos paslaugų pasiūlos mažėjimas, kuris ir sukelia viešojo sektoriaus teikiamų paslaugų paklausos didėjimą. Tačiau ši teiginį yra sunku patikrinti, nes Lietuvoje nebuvo daryta neformalaus sektoriaus teikiamų paslaugų apimtį nustatančių tyrimų. Vis dėlto neformalų sektorių galima įvertinti remiantis neformalių institucijų, kurios lemia, kad vieni šeimos nariai rūpinasi kitais šeimos nariais, tyrimais (2 lentelė).

2 lentelė. Neformalaus sektoriaus vaidmenį Lietuvos ASP atspindinčios neformalios institucijos

Gimimo metai	Visi respondentai (N)	Sutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Nesutinku
<i>Vaikai turėtų prisiimti atsakomybę už tėvų priežiūrą, jei jiems jos reikia</i>				
1925–1949	2 922	71,5	25,4	3,1
1950–1969	3 283	78,7	18,7	2,6
1970–1984	2 976	78,3	18,9	2,8
<i>Vaikai turėtų priimti tėvus gyventi kartu, jei tėvai nebegali savimi pasirūpinti</i>				
1925–1949	2 917	66,5	27,5	6,0
1950–1969	3 276	68,4	27,2	4,4
1970–1984	2 977	67,1	29,7	3,2

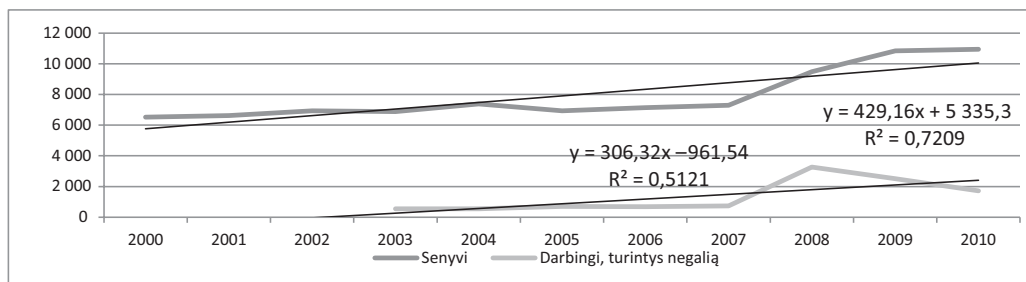
Šaltinis: Margarita Gedvilaitė-Kordušienė. 2009. Kartų solidarumas ir jį lemiantys veiksniai, in Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaitė (red.). *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 332–333.

Žvelgiant į 2 lentelę matyti, kad Lietuvoje veikia neformalios institucijos (asmenų, priklausančių skirtingoms kartoms, nuomonės beveik nesiskiria), lemiančios vienų šeimos narių pagalbą kitiems šeimos nariams, todėl negalima teigti, kad sumažėjo neformalaus sektoriaus vaidmuo teikiant ASP.

Pozityvus deinstitucionalizacijos rodiklis yra asmens teisės į savo veiksmų kontrolę palaikanti organizacinė struktūra, kuri apima pagalbos ir globos paslaugas namuose, būsto pritaikymo paslaugas, techninės pagalbos priemones ir globos pinigus.

Pirmiausia reikėtų pažvelgti, kokia yra pagalbos ir globos namuose paslaugų plėtojimo tendencija (5 pav.).

5 pav. Paslaugų namuose gavėjai

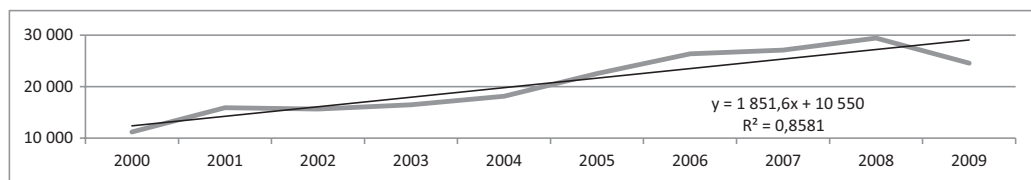
Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Statistikos departamento duomenis: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=M3161001&PLanguage=0&PXSID=0&ShowNews=OFF>

Iš 5 pav. matyti, kad tendencingai didėja tiek vyresnio amžiaus asmenų grupių ($R^2 = 0,7209$), tiek darbingo amžiaus neįgaliųjų grupės ($R^2 = 0,5121$) paslaugų namuose gavėjų skaičius. Ryškus pakilimas vyksta nuo 2007 metų. Kalbant apie pagalbos namuose paslaugų plėtros tendenciją, pirmiausia trūksta duomenų, kas buvo iki 2000 metų. Bendruomeninės paslaugos atsirado 1996 metais įsigaliojus LR socialinių paslaugų įstatymui, tačiau nebuvo plėtojamos: *Daugelis savivaldybių, planuodamos socialinių paslaugų rūšis, pirmenybę teikia brangių socialinių paslaugų teikimui – steigia stacionarias socialinės globos įstaigas. Tik nedidelė savivaldybių biudžeto dalis skiriama socialinių paslaugų namuose teikimui.* (LR SADM Socialinių paslaugų namuose plėto-

jimo kryptys, 1998). Tokių savivaldybių elgesį galima aiškinti tuo, kad globa yra finansuojama iš valstybės biudžeto (tikslinės dotacijos), o bendruomeninės paslaugos – iš savivaldybių biudžetų. Be to, bendruomeninių paslaugų plėtrai yra skiriama mažai lėšų¹⁷. Kalbant apskritai, „Supratimas, kad prioritetai socialinių paslaugų plėtroje ir struktūroje priklauso nestacionarių, vadinamųjų bendruomeninių paslaugų vystymui, negreitai įsitvirtino politikoje ir praktikoje“ (Žalimienė 2009: 12). Vis dėlto nuo 2007 metų matyti ryškus pagalbos namuose paslaugų augimas, tai galima sieti su naujojo LR socialinių paslaugų įstatymo įsigaliojimu ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos panaudojimo rezultatais. Pagal 2004 metais LRV patvirtintą Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumentą Europos Sąjungos ir LR biudžeto lėšų paskirstymo kryptis, 1.5. priemonės „Darbo rinkos, švietimo, profesinio mokymo, mokslo ir studijų bei socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra“ 7 uždavinys buvo: *Didinti socialinių paslaugų įvairovę, gerinti kokybę atsižvelgiant į darbo rinką*. Priemone buvo siekiama: *Šia priemone taip pat siekiama didinti socialinių paslaugų (įskaitant paslaugas pagyvenusiems žmonėms ir neįgaliesiems) įvairovę ir gerinti jų kokybę, mažinti stacionarių paslaugų apimtį, investuojant į nestacionarių socialinių paslaugų plėtrą: stacionarių paslaugų pagrindu steigiant dienos centrus, bendruomenių ar socialinių paslaugų centrus. Bus siekiama mažinti valstybės finansuojamų stacionarių paslaugų kiekį, didinti bendruomenių gebėjimus rūpintis savo nariais ir diversifikuoti socialines paslaugas įtraukiant ir įdarbinant bendruomenių narius – tai leis visiems šeimos nariams dalyvauti darbo rinkoje*. Galutinėje Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento įgyvendinimo ataskaitoje (2010: 156) nurodoma, kad pagal 7 uždavinį buvo pasirašytos 34 paramos sutartys, iš kurių vėliau viena buvo nutraukta. Įgyvendinant šį uždavinį buvo pastatyti 3 nauji ir modernizuoti / rekonstruoti 32 nestacionarioms socialinėms paslaugoms teikti skirti infrastruktūros objektai.

Neįgalių asmenų teises į savo veiksmų kontrolę yra užtikrinamos ir aprūpinant juos techninės pagalbos priemonėmis. Techninės pagalbos priemonių gavėjų skaičiaus pokyčiai vaizduojami 6 pav.

6 pav. Techninės pagalbos priemonių gavėjų skaičius

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento duomenis: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVar-Val/Define.asp?MainTable=M3161004&PLanguage=0&PXSId=0&ShowNews=OFF>

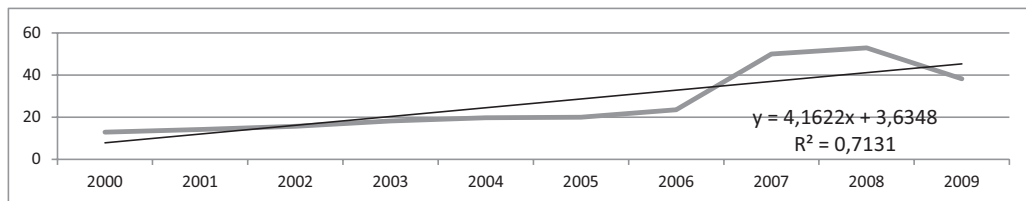
Žvelgiant į 6 pav. matyti, kad techninės pagalbos priemonių gavėjų skaičius nuo 2000 metų padidėjo beveik tris kartus ($R^2 = 0,8581$).

¹⁷ „Oficialiai teigiama, kad nuo 1998 metų pagrindinė Lietuvos socialinių paslaugų politikos kryptis yra paslaugų decentralizavimas ir nestacionarių paslaugų vystymas. Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtos programoje (SPIP), patvirtintoje Vyriausybės nutarimu, prioritetine paslaugų plėtos kryptimi pripažįstama nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra. 1998–2004 metais, įgyvendinat minėtą programą, buvo finansuotos 101 socialinių paslaugų plėtos projektas, skiriant tam 29,75 mln. Lt. Kai tuo tarpu vien per vienerius metus tradicinių psichoneurologinių pensionatų finansavimui vyriausybė skiria kelis kartus daugiau lėšų, negu per 6 metus skyrė modernių alternatyvų plėtrai“ (Žmogaus teisių stebėsenos uždaroje psichikos sveikatos priežiūros ir globos institucijoje: projekto ataskaita 2005: 6–7).

Kita negalią turinčių asmenų teises į savo veiksmų kontrolę užtikrinanti priemonė yra būsto aplinkos pritaikymas. Būsto aplinkos pritaikymo paslaugas gavusių asmenų dalies nuo būsto aplinkos pritaikymo poreikį turinčių asmenų skaičiaus pokyčiai parodyti 7 pav.

7 pav. *Poreikio būsto pritaikymui patenkinimas (procentais)*

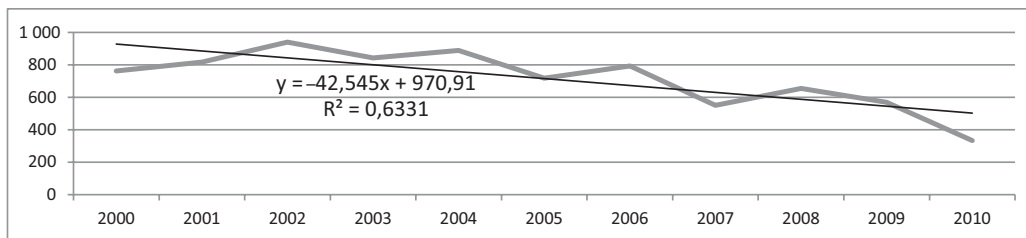

Šaltinis: pagal Statistikos departamento duomenis: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=M3140710&PLanguage=0&PXSID=0&ShowNews=OFF>

Iš 7 pav. matyti, kad didėja būsto pritaikymo poreikio patenkinimo dalis (santykis tarp būsto pritaikymo paslaugas gavusių ir būsto pritaikymo poreikį išreiškusiu asmenų) didėjo ($R^2 = 0,7131$). Ypač šio poreikio patenkinimas šoktelėjo aukštyn nuo 2006 metų.

Kita teises į savo veiksmų kontrolę užtikrinanti priemonė, priskiriama ASP, yra pagalbos arba globos pinigai, kurių didžioji dalis yra skirta pagalbos namuose paslaugoms kompensuoti (8 pav.).

8 pav. *Pagalbos pinigų gavėjų skaičius*

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Statistikos departamento duomenis: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=M3161001&PLanguage=0&PXSID=0&ShowNews=OFF>

Žvelgiant į 8 pav. matyti ($R^2 = 0,6331$), kad pagalbos pinigų gavėjų skaičius mažėja. Be to, pagalbos pinigų gavėjų skaičius sudaro santykinai mažą ASP gavėjų dalį, palyginti su paslaugų namuose gavėjų skaičiumi. Tai, kad pagalbos pinigai netapo svarbia ASP dalimi, L. Žalimienė (2009) sieja su galimybių rinktis paslaugų teikėją nebuvimu, skurdžia paslaugų teikėjų įvairove.

Išvados

Žvelgiant per deinstitutionalizacijos prizmę į Lietuvos ASP institucinės ir organizacinės struktūros raidą galima teigti, kad lygia greta vyko du procesai.

Pirmasis – tai paveldėtos ASP organizacinės struktūros pritaikymas naujai kuriamai šalies institucinei struktūrai (kapitalizmas, demokratija, Vakarų kultūra). Reikia pažymėti, kad radikalus paveldėtos ASP organizacinės struktūros išardymas ir pakeitimas alternatyvia struktūra niekada

nebuvo politikos tikslas, tai ir atsispindi tiek ASP reglamentuojančiuose teisės aktuose, tiek organizacijų rodikliuose.

Antrasis procesas yra asmens teisės į savo veiksmų kontrolę palaikančios ASP institucinės ir organizacinės struktūros steigimas. Ir teisės aktų, ir organizacinių rodiklių analizės rezultatai leidžia teigti, kad ši institucinė ir organizacinė struktūra buvo ir yra plėtojama, tai ypač ryšku nuo 2006 metų.

Siekiant paaiškinti tokią specifinę ASP raidą pokomunistinėje Lietuvoje, galima remtis ne-institucionalistinės socialinės kaitos teorija¹⁸. ASP institucinė ir organizacinė struktūra galėjo būti reformuojama tik susidarius kritinei konjunktūrai (tai ir įvyko 1990 metais). Vis dėlto kritinė konjunktūra – tai tik laikotarpis, kai yra galimybė priimti sprendimus, inicijuojančius institucinės struktūros pokytį. Žvelgiant į pirmuosius teisės aktus matyti, kad radikali paveldėtos ASP reforma nebuvo politinių sprendimų tikslas. Paveldėtą ASP institucinę ir organizacinę struktūrą buvo siekiama laipsniškai adaptuoti, bet ne dekonstruoti. Tai, kad paveldėtos ASP nebuvo siekiama dekonstruoti, galima aiškinti remiantis didelėmis tokios reformos sąnaudomis ir priklausomybės nuo tako mechanizmu. Pirma, išardyti esamą organizacinę struktūrą būtų buvę brangu. Antra, alternatyvios organizacinės struktūros (infrastruktūros ir žmogiškųjų išteklių) steigimas pareikalautų daug išteklių ir laiko. Trečia, šalia formalių institucijų veikia neformalios institucijos (vertybės, normos), kurios lemia tiek visuomenės narių, tiek organizacijų darbuotojų, tiek politikų, tiek viešojo administravimo specialistų požiūrį į vyresnio amžiaus ir neįgalių asmenų priežiūrą. Tačiau kartu veikiant užsienio šalių nevyriausybinėms organizacijoms, tarptautinėms organizacijoms, atskiriems specialistams, NVO, SADM buvo steigiamos bendruomeninės ASP.

Apibendrinant galima teigti, kad pokomunistinėje Lietuvoje pagal Vakarų šalių pavyzdį formuojama ASP institucinė ir organizacinė struktūra, kuri apima tiek ilgalaikės globos, tiek bendruomenines paslaugas.

LITERATŪRA

Alaszewski, Andy; Walsh, Mike. 1995. Literature Review: Typologies of Welfare Organizations, *British Journal of Social Work*. 25: 805–815.

Bachrach, Leona L. 1996. Deinstitutionalisation: Promises, Problems and Prospects, in Helle Cahrlotte Knudsen, Graham Thornicroft (eds.). *Mental health service evaluation*. Cambridge University Press, pp. 3–19.

Bakk, Ann; Grunewald, Karl. 1997. *Globa. Knyga apie žmones su intelekto negalia*. Vilnius: Avicena.

Capoccia, Giovanni; Kelemen, R. Daniel. 2007. The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism, *World Politics* 59 (3): 341–369.

Coleman, James S. 2005. *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai.

Dunajevs, Eugenijus. 2009. Kas yra socialinis darbas, *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 5: 17–28.

Dunleavy, Patrick. 1991. *Democracy, Bureaucracy and Public Choice. Economic Explanations in Political Science*. Harvester Wheatsheaf.

¹⁸ Neoinstitucionalistinė socialinės kaitos teorija – tai institucijų kaitos teorija. Žvelgiant į žmonijos istoriją matyti, kad didžioji jos dalis yra santykinai ilgi „ramybės“ laikotarpiai, pažymėti trumpais „neramumo“ tarpiniais. Paul Pierson (1995) ilgus „ramybės“ laikotarpius aiškina teigiamo grįžtamojo ryšio tarp institucijų ir organizacijų mechanizmu, kuris sukelia vadinamąjį priklausomybės nuo tako reiškinį, kai esama institucinė struktūra priešinasi pokyčiams. Trumpieji „neramūs“ laikotarpiai, kai susidaro galimybė pakeisti esamą institucinę struktūrą, yra įvardijami kaip kritinės konjunktūros (Capoccia, Kelemen 2007). Pavyzdžiui, kapitalizmo susiformavimas Lietuvoje tapo įmanomas tik subyrėjus Sovietų Sąjungai. O štai kapitalizmo pakeitimas socializmu dabartinėje Lietuvoje atrodo sunkiai įmanomas.

- Eikas, Magne; Selle, Per. 2002. A Contract Culture even in Scandinavia, in Ugo Ascoli, Costanzo Ranci (eds.). *Dilemmas of the Welfare Mix. The New Structure of Welfare in an Era of Privatization*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, pp. 47–77.
- Elster, Jon. 2007. *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Gedvilaitė-Kordušienė, Margarita. 2009. Kartų solidarumas ir jį lemiantys veiksniai, in Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskaitė (red.). *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, pp. 332–333.
- Gilbert, Neil. 2004. *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. Oxford University Press.
- Goldberg, E. Matilda. 1987. The Effectiveness of Social Care: A Selective Exploration, *British Journal of Social Work* 17 (6): 595–614.
- Hall, Peter A.; Taylor, Rosemary C. R. 1996. Political Science and the Three New Institutionalisms, *Political Studies* 44 (5): 936–957.
- Ife, Jim. 2005. *Human rights and Social Work. Towards Rights-Based Practice*. Cambridge University Press.
- Johnson, Kelley. 1998. Deinstitutionalisation: The management of rights, *Disability & Society* 13 (3): 375–387.
- Kapp, Marshall B. 2005. Preface, in Marshall B. Kapp (ed.). *Ethics, Law, and Ageing Review, Volume 11, Deinstitutionalizing Long-term Care: Making legal strides, Avoiding Policy Errors*. Springer Publishing Company, Inc.
- Noreikytė-Ustinavičienė, Rasa; Frindt, Anja. 2007. Lithuania in Julie Beadle-Brown, Anes Kozma (eds.). *Deinstitutionalisation and Community Living – Outcomes and Costs: Report of a European Study. Volume 3. Country Reports*. Centerbury: Tizard Centre, University of Kent.
- Norkus, Zenonas. 1999. Douglass C. Northas ir Maxas Weberis. Kai kurios naujojo ir senojo institucionalizmo ekonominėje istorijoje sankirtos, in Alfredas Bumblauskas, Rimvydas Petrauskas (sud.). *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Vilnius: Aidai.
- Norkus, Zenonas. 2008. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press. 2003. *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.
- Offe, Claus. 2006. Political Institutions and Social Power: Conceptual Explorations, in Ian Shapiro, Stephen Skowronek, Daniel Galvin (eds.). *Rethinking Political Institutions: The Art of the State*. New York University.
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.
- Ostrom Ostrom, Elinor; Crawford, Sue E. S. 1995. A Grammar of Institutions, *The American Political Science Review* 89 (3): 582–600.
- Parton, Nigel. 1996. Social Theory, Social Change and Social Work: An Introduction, in Nigel Parton (ed.). *Social Theory, Social Change and Social Work*. Routledge.
- Pierson, Paul. 2004. *Politics in Time. History, Institutions and Social Analysis*. Princeton University Press.
- Rimšaitė, Eglė. 2006. Psichoneurologiniai pensionatai: socialinio darbo ar disciplinarinės visuomenės institutas, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 131–139.
- Scott W. Richard. 2000. *Institutions and Organizations*. Sage Publications.
- Šatas, Juozas. 2004. Teisės teorija, in *Lietuvos teisės pagrindai*, G. Dambrauskienė, A. Marcijonas, E. Monkevičius, P. Petkevičius, V. Piesliakas, J. Šatas, E. Šileikis, V. Valančius, A. Vileita, D. Žalimas, S. Žalimienė. Vilnius: Justitia.
- Thompson, Grahame F.; Frances, Jennifer; Levačić, Rosalind; Mitchell, Jeremy. 1991. *Markets, Hierarchies and Networks: The Coordination of Social Life*. The Open University.
- Thornicroft, Graham; Tansella, Michele. 2008. *Better Mental Health Care*. Cambridge University Press.

Wagneris, Haraldas. 2003. Sistemų teorija ir socialinis darbas / socialinė pedagogika, *STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika 2*: 4–33.

Williamson, Oliver E. 1996. *The Mechanisms of Governance*. Oxford University Press.

Žalimienė, Laimutė. 2009. *Socialinės paslaugos ir rinkos santykių įsitvirtinimo prieštaro: Lietuvos atvejo analizė. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

ĮSTATYMAI

LRV 1991 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 71 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos kryptį gerinančios ir rūpybos įstaigų darbą“, *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 8-237.

LR invalidų socialinės integracijos įstatymas, *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 36-969.

LRV 1994 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 360 „Dėl socialinės paramos koncepcijos“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 36-653

LR socialinių paslaugų įstatymas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 104-2367.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1997 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 112, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 22-553 (Socialinis paslaugų katalogas).

LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 1998 m. rugsėjo 4 d. įsakymas Nr. 137 „Dėl socialinių paslaugų namuose plėtojimo kryptį ir stacionarių globos įstaigų darbo efektyvumo didinimo nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 94-2621.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministrės 1999 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 31 „Dėl metodinės medžiagos socialinių paslaugų namuose organizavimui patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 32-933.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2000 m. liepos 10 d. įsakymas Nr. 70 „Dėl socialinių paslaugų katalogo 2000 m. patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 65-1968.

LRV 2002 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 171 „Dėl socialinių paslaugų teikimo reformos koncepcijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 15-564.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 92 „Dėl valstybinių socialinės globos įstaigų reorganizavimo strategijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 71-2991.

LRV 2002 m. birželio 7 d. nutarimas Nr. 850 „Dėl nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 57-2335.

LR invalidų socialinės integracijos įstatymo pakeitimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83-2983.

LRV 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 123-4486.

LR socialinių paslaugų įstatymas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 17-589.

LRV 2006 m. lapkričio 15 d. nutarimas Nr. 1132 „Dėl socialinių paslaugų planavimo metodikos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 124-4705.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 24-931.

KITI ŠALTINIAI

1991. *Lietuvos statistikos metraštis. 1990 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

1992. *Lietuvos statistikos metraštis. 1991 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

1996. *Lietuvos statistikos metraštis. 1996 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

2000. *Lietuvos statistikos metraštis. 2000 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

2004. *Lietuvos statistikos metraštis. 2004 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

Žmogaus teisių stebėseną uždaroje psichikos sveikatos priežiūros ir globos institucijose: projekto ataskaita. 2005. Vilnius: Eugrimas.

2008. *Lietuvos statistikos metraštis. 2008 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

2009. *Lietuvos statistikos metraštis. 2009 metai*. Vilnius: Statistikos departamentas

Galutinė Lietuvos 2004–2006 metų bendrojo programavimo dokumento įgyvendinimo ataskaita. 2010. LR finansų ministerija.

Statistikos departamento rodiklių duomenų bazė. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2012 metais].

**THE DEINSTITUTIONALIZATION OF PERSONAL SOCIAL SERVICES
IN POST COMMUNIST LITHUANIA**

Eugenijus Dunajevs

Summary

There was the movement of deinstitutionalization in Western societies in the 7th decade of XX century. The process of deinstitutionalization caused the changes in the organization of social and healthcare services. The process of deinstitutionalization started in post-communists countries in the 9th decade of previous century. The aim of the article is to analyse and evaluate the results of deinstitutionalization in the field of personal social services in post-communist Lithuania.

Key words: deinstitutionalization, personal social services, post-communist Lithuania.